

ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИДА ИНДИВИДУАЛ ТАЪЛИМ ТРАЕКТОРИЯЛАРИ

Ганиев Миролим Кодирович

Шахрисабз давлат педагогика институти

miro0079@mail.ru

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада олий таълим муассасаларида талабанинг шахсий таълим траекториясини яратиши, унинг афзалликлари ҳақида мулоҳаза юритилган, ҳамда талабанинг шахсий таълим траекториясини яратиши бўйича амалий тавсиялар берилган. Мақолада шахсий таълим траекториялар асосида таълим жараёнини ташкил этиши, ўқув меъёрий ҳужжатларни ишлаб чиқишидаги ўзига хос талаблар хусусида сўз боради. Таълимни лойиҳалашда шахсий таълим траекториялари муҳим аҳамият касб этиши тўғрисида фикр юритилган.

***Калит сўзлар:** кредит-модуль тизими, академик мобиллик, мажбурий ва танлов фанлари, таълим траекториялари.*

INDIVIDUAL EDUCATIONAL TRAJECTORIES IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Ganiev Mirolim

Shakhrisabz State Pedagogical Institute

miro0079@mail.ru

ANNOTATION

This article reflects on the creation of a student's personal educational trajectory in higher education institutions, its advantages, and provides practical

recommendations on the creation of a student's personal educational trajectory. The article will talk about the specific requirements for the organization of the educational process on the basis of personal educational trajectories, the development of educational regulatory documents. It has been suggested that personal educational trajectories play an important role in educational design.

Keywords: *credit-module system, academic mobility, compulsory and elective subjects, Educational Trajectories.*

КИРИШ (INTRODUCTION)

Дунёда таълим, фан ва саноат жадал ривожланиб бораётганлиги олий таълим тизимида кескин ўзгаришларни талаб қилмоқда. Юқори малакали кадрларга бўлган эҳтиёж ортиб бормоқда. Вақт ўтиши билан кадрлар “эскириб қолмоқда”. Ўзбекистонда сўнги 4 йилда олий таълим муассасаларининг сони 2 бараварга ошиши, жумладан қабул квоталарининг ошиши натижасида яқин 2-3 йилларда битирувчилар ўртасида кучли рақобатнинг юзага келиши кутилмоқда. Бу ҳолатлар олий таълим муассасалари олдида улкан вазифаларни кўндаланг қўймоқда. Яқин келажакда олий таълим муассасалари жамиятнинг жадал ривожланишига ўзларининг битирувчилари билан муносиб “жавоб” беришлари лозим.[2]

2020 йилда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси “Олий таълим муассасаларида таълим жараёнини ташкил этиш билан боғлиқ тизимни такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарори билан республика олий таълим муассасаларида ўқув жараёнини босқичма-босқич кредит-модуль тизимига ўтказиш тартиби жорий қилинди. Олий таълим муассасаларида ўқув жараёнига Кредит тўплаш ва кўчиришнинг Европа тизими (European Credit Transfer and Accumulation System — ECTS)нинг жорий этилишини юқоридаги муаммоларнинг ечими сифати кўриш мумкин.

Кредит тўплаш ва кўчиришнинг Европа тизими дастлаб Болонияда чақирилган Европа таълим вазирларининг Кўшма декларацияси, яъни Болония

декларациясини қабул қилган 29 та Европа давлатлари олий таълим муассасаларида жорий қилинган.

Кредит-модуль тизимининг куйида талабалар учун яратган имкониятларини келтириб ўтиш мумкин:

1. Талабаларга мустақил таълим учун кенг имкониятлар яратилганлиги;
2. Талабаларга фанлар ва профессор-ўқитувчиларни танлаш имкониятининг мавжудлиги;
3. Талабаларнинг академик мобиллик дастурлари доирасида бошқа олий таълим муассасасида ўқиш имконияти борлиги;
4. Таълим жараёни Кредит тўплаш ва кўчиришнинг Европа тизими (European Credit Transfer and Accumulation System — ECTS) бўйича ташкил этилган Европа мамлакатлари битирувчилари билан бемалол рақобат қилиш мумкинлиги.

АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ ВА МЕТОДОЛОГИЯ (LITERATURE ANALYSIS AND METHODOLOGY).

Юқорида келтириб ўтилган имкониятларнинг иккинчиси, яъни талабаларга танлаш имкониятини бериш учун олий таълим муассасалари томонидан амалга оширилиши лозим бўлган ишлар ҳақида фикр юритамиз.

Талабаларга танлаш имкониятини бериш учун олий таълим тизимида таълим жараёни **“Шахсий таълим траекториялар”** асосида ташкил этилиши лозим.

“Шахсий ёки индивидуал таълим траекторияси” тушунчаси замонавий олий таълим тизимига кириб келганига кўп бўлгани йўқ.

Ўқув жараёнини тизимлаштириш, табақалаштириш муаммолари тўғрисида В.М.Монахов, А.А.Будар, И.Унт, А.А.Кирсанов ва бошқалар илмий изланишлар олиб боришган бўлса, Таълимни табақалаштириш ва индивидуаллаштиришнинг талаба шахсининг психологик хусусиятлари билан боғлиқлигини Р.Р.Бекмурзин, Е.Я.Голант, Б.Г.Ананьев, Б.Б.Давидова, М.Мартинович, И.С.Якиманский, Л.С.Рубинштейн ва бошқаларнинг илмий ишларида кўришимиз мумкин. Таълимни индивидуаллаштиришнинг дидактик асослари таниқли педагог-

олимлар Б.П.Есипова, М.А.Данилова, М.Н.Скаткин ва Е.Я.Голантлар томонидан очиб берилган.

Н.Ю.Шапошникова турли хил ёндашувларни таҳлил қилиш, уларнинг таркибидаги умумий ва турли хил хусусиятларни ажратиб кўрсатиш асосида "индивидуал таълим дастури", "индивидуал таълим йўналиши" ва "индивидуал таълим траекторияси" атамаларига *(уларни мантиқий ва семантик муносабатлар билан бирлаштириши орқали)* ишчи умумлаштирилган таърифларни берган.[6]

У талабанинг “**индивидуал таълим дастури**”ни талабанинг ўзи томонидан ўқитувчи-мураббий кўмагида талабанинг шахсий, таълим ва касбий қизиқишлари, эҳтиёжлари ва талабларини ҳисобга олган ҳолда ишлаб чиқилган дастлабки режа деб таърифлаган.

Талабанинг “**индивидуал таълим йўналиши**” индивидуал таълим дастури асосида ўзи томонидан олдиндан белгиланган йўл эканлигини таъкидлаб ўтган. Талабанинг индивидуал таълим йўналишида ўқитишнинг босқичлари мураббий кўмагида аниқ белгилаб олинади.

Талабанинг “**индивидуал таълим траекторияси**” деганда педагогик қўллаб-қувватлаш орқали талаба томонидан мустақил равишда куриладиган, ўз тақдирини ўзи белгилайдиган таълимдаги индивидуал йўлни тушиниш лозимлигини айтиб ўтган

Н.Ю.Шапошникова фикрича, талаба учун таълимни лойиҳалашнинг учта даражаси мавжуд. Биринчи ва умумий фикр талабанинг **индивидуал таълим дастури**да акс этади. Бундан ташқари, дастурнинг аниқлиги **индивидуал таълим йўналиши** ва **индивидуал таълим траекторияси**да намоён бўлади.[7]

Л.А.Беляева ва **М.А.Беляеваларнинг фикрича** таълим сифатини таълимнинг ички ва ташқи хусусиятлари бирлиги деб ҳисоблаш мумкин, бу унинг бир томондан ижтимоий субъектларнинг таълим эҳтиёжларини мақбул тарзда қондириш, бошқа томондан илмий асосланган таълим стандартларига жавоб бериш қобилиятини ифодалайди.[1]

Таълимни ҳам жараён, ҳам натижа сифатида кўриб чиқиш мумкин бўлганлиги сабабли, таълим сифати муаммосини таҳлил қилишда иккита жиҳатни ажратиш керак: биринчидан, таълим **жараёнининг** сифати ва иккинчидан, таълим **натijasининг** сифати.

Бугунги кунда Ўзбекистондаги олий таълим муассасалари кредит-модул тизимига босқичма-босқич кириб бормоқда. Бу жараёнда биринчи навбатда бажарилиши лозим бўлган амаллардан бири бу – ўқув режаларни бу тизимга мослаштириш.

Ўқув режаларни тузишда дастлаб ишни мутахассис тайёрлаш учун зарур деб ҳисобланган фанларни саралашдан бошлаш керак. Албатта, бу жараёнда жамият, илм-фан тарақиётини ҳисобга олиш, ҳамда кўп йиллик иш тажрибасига эга бўлган профессор-ўқитувчи ва кафедра мудирларидан фойдаланиш зарур. Ўқув режасига киритилиши лозим бўлган фанлар рўйхатини тузишда асосий эътиборни келажакда етишиб чиқадиган бўлажак мутахассиснинг замон талабига жавоб бера олишига, салоҳиятига қолаверса, унинг тақдирига қаратиш лозим. Асло олий таълим муассасасида ишлаб турган профессор-ўқитувчига фанларни мослаштирамаслик зарур. Яъни унинг юкламасини сақлаб қолиш учунгина фанларни ўқув режасига киритмаслик керак. Агар ўқув режасини тузишда талабанинг келажакда қандай мутахассис бўлишига эмас, балки профессор-ўқитувчининг юкламаси камайиб кетмаслигига ёки ишсиз қолмаслигига эътибор қаратилса тизимнинг таназзулга учраши тайин.

МУХОКАМА (DISCUSSION).

Ўқув режасига киритилиши лозим бўлган фанлар икки тоифага ажратилади:

1. Мажбурий фанлар;
2. Танлов фанлари;

Мажбурий фанлар ҳам ўз навбатида иккига ажратиш лозим:

1. Кетма-кетлиги қатъий белгиланган мажбурий фанлар (А гуруҳ);
2. Кетма-кетлиги қатъий белгиланмаган мажбурий фанлар (Б гуруҳ);

Кетма-кетлиги қатъий белгиланган **мажбурий** фанларни талабалар албатта белгиланган семестрларда ўқишга мажбур бўлишса, кетма-кетлиги **қатъий белгиланмаган** мажбурий фанларни қайси семестрда бўлсада, албатта ўқишлари мажбурий бўлади, яъни ушбу фанларни талабалар хоҳлаган семестрда ўқиш имконияти мавжуд бўлади.

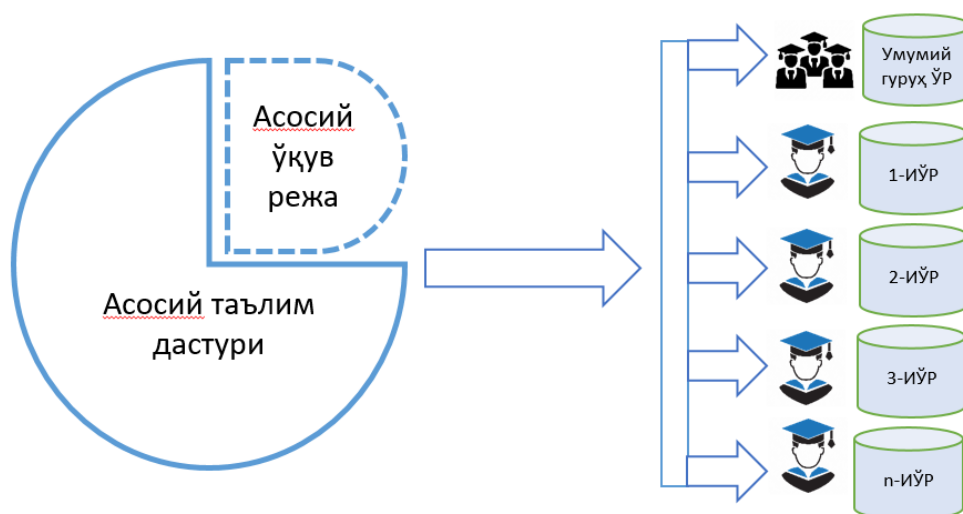
Танлов фанлар эса номидан маълумки талаба ўз хоҳишига кўра таклиф қилинган муқобил фанлар гуруҳидан биттасини танлаши лозим.

Ҳозирги кунда давлат олий таълим муассасаларида фойдаланишда бўлган ўқув режаларда мажбурий ва танлов фанлари нисбати 2:1 нисбатдан 8:1 нисбатгача эканлигини ўрганишлар давомида аниқланди.

Танлов фанлари ва Б гуруҳдаги мажбурий фанлардан талаба ўз имкониятлари, қизиқишлари ва мақсадларини инобатга олиб ўз шахсий таълим траекториясини яратади. Албатта бу жараёнда талабалар тьюторлар ва эдвайзерларнинг ёрдамидан фойдаланишади.

Давлат таълим стандарти ва малака талаблари асосида яратилган асосий ўқув режа (АЎР)дан бир нечта индивидуал ўқув режа (ИЎР)лар пайдо бўлади. Индивидуал ўқув режалардан ташқари умумий гуруҳ ўқув режа (УГЎР)си шахсий таълим траекториясига эга бўлмаган талабалар учун таклиф этилади.[5]

(1-расм)

1-расм. Асосий ўқув режа (АЎР)дан индивидуал ўқув режа (ИЎР)ларни тузиш жараёни

Талаба шахсий таълим траекториясини яратишда куйидаги алгоритмдан фойдаланиш талаб этилади.

1. Дастлаб олий таълим муаасасаси томонидан ўқув режа тақдим этилади. Ўқув режаси юқорида таъкидлаб ўтилган А ва Б гуруҳдан иборат бўлган мажбурий фанлар ва танлов фанлардан ташкил топган бўлиши керак.

2.

3. Ўқув режадан А гуруҳдаги фанларни белгиланган семестрларда ўтилишини инобатга олиб ва Б гуруҳ фанлари ҳамда танлов фанларидан фойдаланиб бир семестрда жами йиғиндиси 30 кредит бўлган фанлар белгилаб чиқилади.

4. Бу жараён ўқув курсининг жами семестрлари (1-8 кундузги 4 йиллик, 1-6 кундузги 3 йиллик, 1-10 сиртқи ва 1-4 магистратура) учун амалга оширилади.

5. Ўқув бўлими ёки регистратор офиси бир хил бўлган шахсий таълим траекторияларига эга бўлган талабалар гуруҳини бирлаштириб академик гуруҳлар ташкил этади.

6. Академик гуруҳ тузиш учун талабалар сони етарли бўлмаганда талабаларга бошқа таълим траекторияларини тузишни ёки бошқа таълим траекториясини танлашни ёки таълим умумий гуруҳ ўқув режа (УГЎР)си асосида ўқиш таклиф қилинади.

Талаба томонидан яратилган шахсий таълим траекторияси намуна сифатида 2-расмда кўрсатилган

2-расм. Талабанинг шахсий таълим траекторияси (1-курс учун).

Фанлар тонфаси	№	Фанлар номи	Кредит миқдори	
			1-семестр	2-семестр
Мажбурий фанлар (А гуруҳ)	1	Она тили - ўқиш саводдонлиги ва уни ўқитиш методикаси	6	-
	2	Мутахассисликка кириш	4	-
	3	Математика ва уни ўқитиш методикаси	6	-
	4	Бошланғич таълимда тарбия фани	-	4
	5	Технология таълими ва уни ўқитиш методикаси	-	6
	6	Педагогик маҳорат	-	4
А гуруҳ фанлари кредити			16	14
Мажбурий фанлар (Б гуруҳ)	1	Умумий психология	4	-
	2	Фалсафа	2	-
	3	Табиий фанлар назарияси ва методикаси	-	4
	4	Болалар адабиёти	-	4
Б гуруҳ фанлари кредити			6	8
Танлов фанлари	1	Педагогик касбига кириш	4	-
		Педагогик акмеология		
	2	Ясашга доир геометрик масалалар	4	-
		Математикадан синфдан ташқари ишларни ташкил этиш		
	3	Бошланғич таълимда матн устида ишлаш методикаси	-	4
		Бошланғич таълимда имловий ва пунктуацион саводдонлик		
	4	Ифодали ўқиш	-	4
		Робототехника назарияси ва амалиёти		
Танлов фанлари кредити			8	8
Жами 1-курс бўйича кредит			30	30

ХУЛОСА (CONCLUSIONS).

Ўрганишлар таҳлилидан қуйидаги хулосалар келиб чиқади:

1. Шахсий таълим траекторияси – талабанинг ўзига хос алоҳида ўқув фанлари ва ўқитувчилардан иборат бўлган вариатив ўқув фаолияти структураси. Бунда талабанинг шахсий қизиқишлари, имкониятлари ва мақсадларини рўёбга чиқариш йўли.

2. Шахсий таълим траекторияларини жорий қилинганда талаба ва ўқитувчининг ҳамкорлигининг ошиши натижасида юқори даражадаги сифатли таълим олиш имконияти яратилади.

3. Олий таълим муассасаларида шахсий таълим траекторияларини жорий қилиниши таълим муассасаларининг имкониятларни кескин оширади. Рақобатбардош кадрлар тайёрлаш учун қулай шароит юзага келади.

4. Шахсий таълим траекторияларида қуйидаги компонентлар бўлиши зарур.

• **Мақсад** (давлат стандартлари ва талаблари асосида таълим олишдан мақсад)

• **Маълумотлар** (таълим олиш учун ўқув фанлари ва фанлараро алоқа)

- **Технология** (таълим тизими, методлари ва таълим технологиялари)
- **Диагностика** (эгалланган билимлар ва шаклланган компетенцияларни баҳолаш).

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ. (REFERENCES)

1. Беляева Л. А., Беляева М. А. Образовательная инноватика как актуальное направление философско-педагогических исследований // Педагогическое образование в России. 2014.
2. Ганиев М. К. олий таълимда шахсий таълим траекторияларининг аҳамияти // *Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences* 3(5), May, 2023. 1071-1079-bet
3. Гончарова Е. В., Чумичева Р. М. Организация индивидуальной образовательной траектории обучения бакалавров // Вестн. НГГУ. 2012. № 2.
4. Гринько М. Проектирование индивидуальных траекторий обучения иностранному языку студентов педагогических вузов. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата педагогических наук. Краснодар - 2011
5. Плаксина О.А., Шевелева Л.В. Индивидуальная образовательная траектория в вузе. X Международная научно-методическая конференция «Новые образовательные технологии в ВУЗе». Уральский федеральный университет. 2013.
6. Шапошникова Н.Ю. Индивидуальная образовательная траектория студента: анализ трактовок понятия. Педагогическое образование в России. 2015. № 5. УДК 378.147 ББК Ч448.02
7. Шапошникова Н.Ю. Состояние проблемы реализации индивидуальных образовательных траекторий студентов в высшей школе. DOI 10.17238/issn1998-5320.2016.24.105